

СЕКЦІЯ 2 КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 321.015:[340.15:321.15/.6/.8]
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2026-2-2>

ТЕОРІЯ (КОНЦЕПТ) ПОДІЛУ ВЛАДИ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ ДИСКУРС ВІД АНТИЧНОСТІ ДО НОВОГО ЧАСУ

Бурдай Юрій Юрійович,
аспірант кафедри конституційного права України
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
yuraburday@gmail.com
orcid.org/0009-0007-8085-1807

Мета статті полягає у здійсненні комплексного історико-правового аналізу еволюції доктрини поділу влади від її зародження в епоху Античності до концептуального оформлення в період Нового часу. Дослідження спрямоване на розкриття процесу трансформації цієї ідеї від вимушеного механізму розподілу праці в давньогрецьких полісах до фундаментального принципу функціонування державного апарату. Крім того, робота має на меті висвітлити вплив видатних філософів і теоретиків права на розвиток суміжних інститутів: державного суверенітету, народовладдя та системи стримувань і противаг, що дозволяє глибше зрозуміти історичне підґрунтя сучасних конституцій та механізмів захисту природних прав людини від узурпації влади.

Методи. Методологічну основу дослідження становить діалектичний підхід, що дозволив розглянути доктрину поділу влади в її еволюційному розвитку та трансформації від античних часів до епохи Нового часу. Ключовим є застосування **історико-правового методу**, за допомогою якого проаналізовано генезу державно-правових поглядів мислителів різних епох (Платона, Арістотеля, М. Падуанського, Ж. Бодена, Дж. Лільберна, Дж. Лока) у контексті конкретних історичних умов. Використання **порівняльно-правового методу** сприяло співставленню відмінностей у розумінні суверенітету та стримувань і противаг за різних політичних режимів (від рабовласницьких полісів та феодалізму до буржуазних революцій), а системно-структурний метод дозволив дослідити механізм поділу влади як цілісну систему взаємопов'язаних елементів (гілок влади, функцій, інституту прерогативи). Також застосовано **логіко-юридичний метод** для формулювання висновків щодо сучасного значення досліджуваної доктрини.

Результати дослідження полягають в аналізі історичного розвитку доктрини поділу влади від її зародження в Античності (Платон, Арістотель, Полібій) через Середньовіччя (Марсілій Падуанський) до Нового часу (Жан Боден, Джон Лільберн, Джон Лок), акцентуючи увагу на еволюції системи стримувань і противаг, суверенітету та народовладдя. Тема поділу влади була актуальною завжди, оскільки людство з давніх часів стикалося з проблемою концентрації влади в одних руках, що призводило до тиранії, соціальної нерівності та конфліктів. В античних полісах вона виникла як відповідь на економічний поділ суспільства на класи, у феодалізмі – як противага абсолютизму, а в буржуазній революції XVII–XVIII століть – як інструмент захисту природних прав людини. Ця концепція еволюціонувала від теоретичного підґрунтя до практичного механізму, що забезпечував баланс між гілками влади, запобігаючи узурпації та сприяючи справедливості.

У сучасному світі, тема залишається надзвичайно актуальною через глобальні виклики демократії. У багатьох країнах, де судова влада активно впливає на виконавчу та законодавчу гілки, або в державах з парламентськими системами правління, поділ влади є бар'єром проти авторитаризму. Дослідження цієї теми є нагальним з кількох причин: по-перше, воно дозволяє глибше зрозуміти корені сучасних конституцій, де принцип поділу влади закріплений як основа; по-друге, в умовах геополітичних конфліктів вивчення доктрини допомагає аналізувати, як порушення балансу влади призводить до агресії та нестабільності. Нарешті, у науковому та освітньому аспекті такі студії формують критичне мислення, необхідне для протидії маніпуляціям владою в еру глобалізації та ШІ, де нові технології можуть посилювати контроль.

У **висновках** констатовано, що еволюція доктрини поділу влади від античного класового розподілу до фундаментального механізму захисту прав людини досягла своєї концептуальної вершини в теорії Джона Лока, який обґрунтував необхідність системного поєднання законодавчої, виконавчої та федеративної гілок із дієвими механізмами стримувань і противаг (зокрема парламентською строковістю та виконавчою прерогативою) задля забезпечення народного суверенітету та запобігання узурпації влади.

Ключові слова: поділ влади, система стримувань і противаг, державний устрій, суверенітет, народовладдя, природні права.

THEORY (CONCEPT) OF SEPARATION OF POWERS: HISTORICAL AND LEGAL DISCOURSE FROM ANTIQUITY TO MODERN TIMES

Burdai Yurii Yuriiiovych,
Postgraduate Student at the Department of Constitutional Law of Ukraine
Yaroslav Mudryi National Law University
yuraburday@gmail.com
orcid.org/0009-0007-8085-1807

The purpose of the article is to conduct a comprehensive historical and legal analysis of the evolution of the separation of powers doctrine from its inception in Antiquity to its conceptual formalization in the Modern Era. The study aims to reveal the transformation process of this idea from a forced mechanism of the division of labor in ancient Greek city-states to a fundamental principle of the functioning of the state apparatus. Furthermore, the work aims to highlight the influence of prominent philosophers and legal theorists on the development of related institutions: state sovereignty, democracy, and the system of checks and balances; this allows for a deeper understanding of the historical foundations of modern constitutions and mechanisms for protecting natural human rights from the usurpation of power.

Methods. The methodological basis of the research is constituted by the dialectical approach, which enabled the examination of the separation of powers doctrine within its evolutionary development and transformation from Antiquity to the Modern Era. Central to the study is the application of the historical-legal method, which was used to analyze the genesis of the state-legal views held by thinkers of various epochs (Plato, Aristotle, Marsilius of Padua, Jean Bodin, John Lilburne, John Locke) within the context of specific historical conditions. The use of the comparative-legal method facilitated the comparison of divergences in the understanding of sovereignty and checks and balances across different political regimes (ranging from slave-owning poleis and feudalism to the bourgeois revolutions), while the systemic-structural method allowed for the investigation of the mechanism of separation of powers as a coherent system of interconnected elements (branches of power, functions, and the institution of prerogative). Additionally, the logical-legal method was employed to formulate conclusions regarding the contemporary significance of the studied doctrine.

The result of the research is the substantiation of the evolution of the separation of powers doctrine from the ancient class division of labor to a fundamental mechanism for the protection of human rights and ensuring popular sovereignty in the Modern Era. It is demonstrated that John Locke's concept became a key stage in this transformation, as he not only distinguished the legislative, executive, and federative branches of power but also integrated effective mechanisms of checks and balances into this system: the fixed term of parliamentary powers, executive prerogative, and the government's dependence on the social contract. It is established that this transition from a formal delineation of functions to a system of mutual control and balance became the foundation of modern constitutionalism, preventing the usurpation of power and guaranteeing the democratic development of the state.

The research results consist of an analysis of the historical development of the separation of powers doctrine from its inception in Antiquity (Plato, Aristotle, Polybius) through the Middle Ages (Marsilius of Padua) to the Modern Era (Jean Bodin, John Lilburne, John Locke), focusing on the evolution of the system of checks and balances, sovereignty, and democracy. The topic of separation of powers has always been relevant, as humanity has long faced the problem of power concentration in the hands of a few, leading to tyranny, social inequality, and conflicts. In ancient city-states, it emerged as a response to the economic division of society into classes; in feudalism, as a counterweight to absolutism; and in the bourgeois revolutions of the 17th and 18th centuries, as an instrument for protecting natural human rights. This concept evolved from a theoretical foundation to a practical mechanism ensuring a balance between the branches of power, preventing usurpation and promoting justice.

In the modern world, the topic remains extremely relevant due to global challenges to democracy. In many countries where the judiciary actively influences the executive and legislative branches, or in states with parliamentary systems of government, the separation of powers serves as a barrier against authoritarianism. Research into this topic is urgent for several reasons: first, it allows for a deeper understanding of the roots of modern constitutions, where the principle of separation of powers is enshrined as a foundation; second, in the context of geopolitical conflicts, studying the doctrine helps to analyze how power imbalances lead to aggression and instability. Finally, in scientific and educational terms, such studies foster the critical thinking necessary to counteract power manipulations in the era of globalization and AI, where new technologies can strengthen control.

The conclusions state that the evolution of the separation of powers doctrine from ancient class division to a fundamental mechanism for protecting human rights reached its conceptual peak in the theory of John Locke. He substantiated the necessity of a systemic combination of legislative, executive, and federative branches with effective mechanisms of checks and balances (particularly fixed parliamentary terms and executive prerogative) to ensure popular sovereignty and prevent the usurpation of power.

Keywords: separation of powers, system of checks and balances, state structure, sovereignty, democracy, natural rights.

Вступ. На сучасному етапі розвитку державності концепція поділу влади має численні інтерпретації, формулювання та підходи до її розуміння. Однак її суть зводиться до розподілу функцій, обов'язків і відповідальності між незалежними інститутами, кожен із яких має чітко визначені повноваження та сфери компетенції. У традиційних конституційних системах зазвичай виокремлюють три ключові гілки влади: законодавчу, виконавчу (адміністративну) та судову. Законодавча гілка відповідає за розробку, внесення змін і скасування правових норм. Виконавча гілка забезпечує реалізацію та виконання цих норм. Судова гілка, своєю чергою, має повноваження розглядати та вирішувати спори, що виникають унаслідок порушення законодавства.

Не зважаючи на те, що первинне започаткування самої ідеї доктрини поділу влад і її складових частин припадає на період Античності, тогочасні філософи та вчені, зокрема, але не виключно, Платон, Арістотель та Полібій в своїй науці наводили позиції, які так чи інакше в подальшому розвитку аналізованої теорії не зазнавали поширення, а в деяких випадках, навіть, ставали протилежністю практичного застосування доктрини.

Відомим є той факт, що тогочасна наукова думка допускала можливість органу законодавчої влади здійснювати деякі функції адміністрування, та, навіть, вирішення спорів, що напряму відносились до повноважень органу судової влади. Власне, вчення про необхідність виконання кожної із трьох гілок влади виключно однієї специфічної функції так і не була розвинена вченим до тої міри, аби задовольняти першочергові потреби рівності і стримування.

Античний період сьогодні варто оцінювати як епоху закладення підґрунтя та базису для подальшого стрімкого розвитку теорії поділу влади та системи стримувань і противаг. Саме професійний розвиток праці задля управління результатом та контролю спільною діяльністю людей став першочерговою підставою для поділу населення на групи (класи, стани). Із виникненням механізму контрольованого результату виробництва та стрімкого зростання організованого та залученого до роботи суспільства, всередині нього почала все більше проявлятися залежність одного стану від іншого (Бурдай, 2024: 27). Метою таких державницьких змін було бажання викоренити так звану «владу великих мас», що жодним чином не відповідає сьогоднішній науці поділу влади.

Доктрина поділу влади, хоч і була введена в науковий обіг, але не зазнала широкого практичного розповсюдження, адже, зрозуміло, що рабовласницька форма життя тогочасних народів була настільки укорінена в соціально-економічний устрій, наскільки це було можливо. Саме тому доктрина поділу влади та система стримувань і противаг в тому розумінні, як їх викладали Платон, Арістотель та Полібій, стали міцним підґрунтям для науковців Середньовіччя в аспекті її розвитку

та подальшої реалізації в моделях, формах правління, основних законів майбутніх держав тощо (Бурдай, 2025: 61).

1. Історичні передумови становлення демократичних принципів влади

В той час, коли рабовласницька форма життя почала витіснятися феодалізмом, в процесі розвитку державотворчих процесів з'являються перші прототипи сучасних парламентів, наприклад, Загальна Рада Королівства Англії, Генеральні Штати Франції тощо. Природній соціально-економічний розвиток людства все більше потребував диференціацію форм державницької діяльності. В цей час широкого розповсюдження зазнала концепція абсолютизму, яку у своїй роботі «Захисник миру» (Marsilius of Padua, 2006) підтримав Марсилій Падуанський. Його позиція про необхідність чіткого розподілу між законодавчою та виконавчою владою, де джерелом влади є народ мала подвійне трактування, адже народом науковець вважав не населення тої чи іншої держави, а лише його привілейований стан – бюргерство. Однак при всій схильності до певного вираження монархічного устрою, Падуанський один із перших історії розвитку доктрини поділу влади, хто визнав неприпустимість виконання законодавцем функцій виконавчої влади, обмежуючи його виключно законотворчою дискрецією. Такий свій підхід, з огляду на власне трактування поняття «народ», філософ ознаменував як «людський закон», тобто акт, ухвалений народом.

Натомість, на відміну від своїх попередників, філософ оминув повноваження судової влади, адже ототожнював адміністративну та судову владу, концентруючи їх в руках вождя, а прийняті народом закони вважались такими, які виражають загальне благо і створені народом для народу. Саме за часів розвитку доктрини поділу влад за наукою М. Падуанського починали з'являтися перші згадки про інститут державного суверенітету, зародження якого пов'язують із поняттям закону, умовами його забезпечення та основних цілей існування держави: справедливості і загального блага (Крусян, 2010: 21). Загалом, мислителі періоду раннього Середньовіччя розвивали окремі погляди античних вчених, зокрема Арістотеля, на належність народу законодавчої влади, виборності народом глави уряду, на народне верховенство, які в доктрині походили з практики управління давньогрецькими полісами (Щербанюк, 2013: 26).

Новий час – чи не останній період в історії творення та розвитку доктрини поділу влади, який прямо не пов'язував аналізоване вчення із демократією, саме тоді в наукових колах почали з'являтися перші визначення понять «суверенітет», «народний суверенітет» та «державний суверенітет». Саме в період Нового часу французький вчений Жан Боден вперше, базуючись на існуючих наукових доробках, маючи прихильність до сильної централізованої держави та монархічного

устрою зазначав, що суверенітет – це єдиний та неподільний інститут, який не може бути в сфері свого впливу розділеним між декількома верствами населення, або, що примітно, між декількома органами влади.

Ж. Боден у «Шести книгах про державу» (в оригіналі – «Шість книг про республіку») захищав ці принципи та сформулював своє відоме вчення про суверенітет як абсолютну, вищу та незалежну владу, яка є невід’ємним атрибутом держави. Він визначив державу як суб’єкта, що володіє суверенітетом, тобто «абсолютною, не пов’язаною жодними законами владою над підданим» (Крусан, 2010: 29).

Однак, на противагу цьому, Ж. Боден не обмежував своє трактування теорії поділу влади виключно на власній прихильності до тої чи іншої форми правління, або державного устрою, а вперше почав розглядати поділ влади крізь призму належності суверенітету народу, монарху або аристократії.

З плином часу феодалізм почала витіснити буржуазія, а разом із феодалізмом наука втрачає свій основний фокус на вивченні та ідеалізації монархічного устрою. На заміну цьому приходять реальне усвідомлення в необхідності вивчення природи державної влади, розмежування її основних гілок не тільки формально, а й реально. Англійський вчений Джон Лільберн називав державу злом, яке необхідно обмежувати із метою забезпечення природних (природжених) прав людини. Поділ влади, за Лільберном, є нагально необхідним задля убезпечення від зловживання повноваженнями на користь монарха чи привілейованого стану населення за рахунок порушення прав інших людей.

Вчений у своїй роботі «Основні закони і вольності Англії» писав, що народ є творцем державності, бо лише взаємна угода всього народу «здатна покласти край невизначеності способу правління і необмеженого свавілля тих, кому було доручено верховну владу». Вся влада в країні, на переконання науковця, належить народу, верховною державною владою є законодавча, яка зосереджена в руках народного представництва, що складалося з 400 осіб. При цьому законодавча влада, а саме її дії, мають бути обмежені законом, що є запорукою безпеки та свободи народу (Цуркан-Сайфуліна, 2016: 29).

Як вбачається із вищевикладеного, перехід науки про поділ влади від схильності до монархічного устрою до демократичних цінностей взяв свій початок саме с праць Лільберна та англійського державотворення. Викладені вченим в праці думки про те, що законодавець не може втручатись в діяльність виконавчої влади та в процес відправлення правосуддя є наочним прикладом зародження такої ключової складової доктрини поділу влади, як система стримувань і противаг. Розподіл владних повноважень вперше був направлений не на поділ суверенітету між різними класами населення, а на забезпечення народовладдя та убезпечення від

узурпації влади одним будь-яким органом влади або сувереном. Не зважаючи на те, що англійська буржуазія використала такий підхід для укріплення своїх політичних позицій, в подальшому зводячи нанівець «народоцентристські» погляди, демократичні ідеї вперше були відображені в працях науковців, згодом набуваючи все більшого поширення.

2. Концепція суспільного договору в теорії Джона Лока

Аналізуючи перехід від Середньовіччя до Нового часу, важливо простежити, як трансформація поняття суверенітету змінила саму архітектуру влади. Тут можна виділити два ключові критерії: нормативний та інституційний. З нормативної точки зору, вирішальним став перехід від «неподільного» суверенітету монарха за Ж. Боденом до концепції народного суверенітету Дж. Лока. Як тільки джерелом влади почали вважати не правителя, а суспільство, сама природа цієї влади змінилася – вона стала делегованою, а отже, обмеженою умовами договору.

Це безпосередньо зумовило інституційний критерій: якщо влада більше не є власністю однієї особи, її реалізація потребує надійних запобіжників. У такому контексті поділ на гілки за Локком перестає бути просто технічним розподілом державних функцій. Він стає інструментом захисту народного суверенітету: кожна гілка влади, стримуючи іншу, не дає жодному державному органу привласнити собі волю громади. Таким чином, саме еволюція суверенітету перетворила поділ влади з теоретичної ідеї на практичний механізм контролю за державним апаратом.

Крізь призму аналізу історичного розвитку та формування доктрини поділу влади вбачається її трансформація від вимушеного розподілу праці в давньогрецьких полісах до одного з ключових елементів функціонування державного апарату. Варто зазначити, що саме буржуазні революції XVII-XVIII століть змусили науку підняти питання народовладдя та суверенітету, обмеження та стримування різними гілками влади одне одного. Саме в цей період часу свою наукову думку формував англійський філософ, представник лібералізму Джон Лок, із яким пов’язують основні постулати «класичного» варіанту доктрини поділу влади, основи якої останній виклав у своїй праці «Два трактати про правління» (Лок, 2023).

Варто зазначити, що Дж. Лок, формуючи власне бачення тлумачення доктрини поділу влади керувався доктриною природної рівності та ідеєю суспільного договору, що цілком лягало в основу тогочасних лібералістичних поглядів. Основною в цьому тлумаченні була концепція суспільного договору, який складався з двох відповідних актів. По-перше, на основі первинного договору люди утворюють суспільство (*pactum unionis*). Тоді утворена таким чином громада укладає з урядом угоду про створення держави та підпорядкування її законам (*pactum subiectionis*) (Wojtyczyn, 2007: 60).

Таким чином, Дж. Лок у своїй доктрині поставив уряд в залежність від волі народу, при цьому вказуючи, що розірвання другого акту (народ-уряд) не буде тягнути за собою втрату чинності першого акту, яким суспільство було створено. На перший погляд, така позиція може вважатись досить очевидною в дусі сучасного розвитку демократичного суспільства, однак це не так. В час, коли науковець укладав такі думки в науку, конституціоналізм перебував на первинних шаблях свого розвитку, а суспільство тільки починало усвідомлювати свою важливість в аспекті належного забезпечення державного суверенітету.

За ідеями Джона Лока гарантом суспільного договору стала держава – сукупність людей, які об'єдналися в одне ціле під егідою встановленого ними загального закону. Держава створюється для досягнення «великої і головної мети» – політичного партнерства, коли кожен може реалізувати свої права (право на життя, здоров'я, свободу, приватну власність тощо). Вона має право видавати закони, використовувати силу суспільства для їх забезпечення, відати відносинами з іншими державами. При цьому Лок акцентував увагу на взаємній згоді людей: «будь-яке мирне утворення держави мало у своїй основі згоду народу» (Олійник, 2023: 91).

Отже, вбачається пряма залежність влади від народу, та поява первинних паростків стримувань і противаг, адже дана складова доктрини поділу влади взяла початок свого розвитку не з взаємодії гілок державної влади, а первинно від взаємодії та взаємозалежності влади від суспільства і навпаки. З метою забезпечення прав людини в процесі творення в Англії конституційної монархії, постала нагальна необхідність в обмеженні влади та введенні її в певні рамки. Поділ влади став чи не найефективнішим способом вирішення даної проблеми. Першою пропозицією Дж. Лока була сувора незалежність законодавчої влади від виконавчої з метою убезпечення суспільства від «зручного» виконання законів представницьким органом влади.

Мислитель обґрунтував ідею поділу влади на законодавчу, виконавчу та федеративну (союзну), оскільки тільки в умовах їхньої незалежності можна забезпечити права людини. Він фактично виступив як теоретик конституційних режимів, за яких закони й виконавча влада підпорядковані правосуддю та природному праву (Подковенко, 2022: 60).

Висловлена вченим класифікація обґрунтована специфікою виконуваних різними гілками влади функцій – створення законів для загального блага, виконання ухвалених законів та виконання функцій, пов'язаних із належним веденням міжнародних відносин. Законодавча влада при цьому має імперативно відділятися від інших гілок влади та передаватися в руки більшості, належним способом об'єднаних людей – парламенту. Однак, на відміну чіткого та цілком очевидного привернення уваги до незалежності законодавчої влади, Дж. Лок, як прибічник конституційної монархії,

про незалежність інших гілок влади висловлювався не так конкретно.

Глава XII праці «Два трактати про правління» присвячена «законодавчій, виконавчій та федеративній владі в державі», де вчений щоразу наголошує про фактичну подільність останніх двох гілок влади. При цьому науковець зазначає, що хоч виконавча та федеративна влада в кожному суспільстві дійсно відрізняється одна від одної, все ж навряд чи слід розділяти їх і передавати до рук різних осіб, адже обидві гілки влади потребують для свого належного виконання «сили суспільства». Майже неможливо зосередити силу держави в руках різних один одному непідкорюваних осіб, або ж створити таку ситуацію, коли виконавча та федеративна влада будуть довірені особам, які можуть діяти незалежно, адже тоді сила суспільства буде знаходитись під різним командуванням, що все одно може призвести до безладу та гибелі людей (Лок, 2023: 249-250).

Таким чином, можна прийти до висновку, що так звану силу суспільства, іншими словами «владу», Дж. Лок вбачає лише в двох гілках влади: виконавчій та федеративній, які фактично виконували однакові функції, однак по відношенню до різних суб'єктів: виконавча відповідала за виконання законів всередині держави в той час, як федеративна відала питаннями виконання положень міжнародного урядування. Натомість, законодавча влада має вказувати, якою мірою та в якому векторі, напрямку, така сила суспільства має діяти.

3. Механізм стримувань і противаг у концепції Лока

З огляду на те, що доктрина поділу влади за час свого зародження та розвитку часто зазнавала таких формулювань як «необхідний поділ», ключовим в наукових доробках Дж. Лока є виокремлення системи стримувань і противаг як основної категорії функціонування принципу поділу.

Перше питання, на яке варто дати відповідь, стосується верховенства. Дане питання виникає, адже Дж. Лок одночасно висував позицію про незалежну та непідкорну законодавчу владу, будучи прихильником монархії. На це питання відповідь однозначна: аналізуючи праці науковця єдиною недоторканою верховною владою в будь-якій конституційній державі є парламент, тобто орган законодавчої влади. Однак сила доктрини поділу влади полягає в тому, що навіть верховний орган має діяти в межах наданих народом повноважень, неухильно їх дотримуючись та уникаючи зловживань. Так, через достатньо просту позицію, вчений дотримувался думки, що попри те, що парламент є органом, якому мають підкорюватись і перед яким мають звітувати інші гілки влади, останній все ж має діяти в межах цілей, вигідних суспільству, саме тому суспільство повинно мати можливість усунути або замінити такий орган, коли воно усвідомлює, що діяльність парламенту суперечить межах довіри народу.

В даному випадку важелем стримування є строк повноважень, адже немає жодної необхідності в безперервності роботи законодавчого органу влади на відміну від, наприклад, органу виконавчої влади. Дана думка пояснюється тим, що потреба у створенні нових законів та внесенні змін в у вже чинні акти законодавства наявна не завжди в той час, як потреба у виконанні законів є актуальною на постійній основі. Законодавчий орган в класичному його розумінні повинен складатись із групи осіб, які мають збиратись і виконувати покладені на них функції та обов'язки в ті строки, які є передбаченими в Основному законі або визначені попереднім складом парламенту (сесією). Вважається, що строковість передбачає виконання влади із обов'язковим поверненням представників в попередній стан підданих, адже в інакшому випадку такі особи можуть відчувати безвідкличність свого статусу та безкарність за свої можливі протиправні діяння, направлені не на задоволення інтересів суспільства.

Якщо законодавчий орган, або будь-яка його частина складаються із представників, обраних на певний термін народом, по закінченню якого вони не можуть брати участі в законотворчій діяльності інакше як на підставі нового волевиявлення, то таке право вибору повинно також реалізовуватись народом або у передбачені конституційні строки, або тоді, коли народ буде призваний до такого вибору. В останньому випадку право призвати народ до вибору зазвичай надається органу виконавчої влади, але за наявності одного з двох обмежень: або Основний закон містить імперативно визначений строк, коли виконавча гілка влади має призначати час волевиявлення й окрім такого призначення, виконавча влада не робить нічого, або ж остання має в своїх повноваженнях певну владну дискрецію і може призначати час волевиявлення на власний розсуд, коли того потребують гострі потреби суспільства (видання нових законів, або внесення змін у вже існуючі акти законодавства через загрозу безпеки суспільства) (Лок, 2023: 249-250).

Таким чином, варто прийти до проміжного висновку, що система стримувань і противаг за наукою Дж. Лока передбачає: по-перше, сувору строковість повноважень верховного законодавчого органу влади, який при цьому не може бути одноособовим; по-друге, така строковість може бути обмежена або первинним конституційним актом, або потребами суспільства; по-третє, виконавчий орган влади в рамках стримувань наділений повноваженнями призначати дату чергового волевиявлення народу, яка має або закріплюватись в тому ж первинному акті, або може бути спричинена гострими потребами суспільства, тобто позачергове волевиявлення. Однак в даному випадку залишається невирішеним питання зловживання виконавчою гілкою влади свого права на призначення

позачергового волевиявлення з підстав, наприклад, незадоволення потреб суспільства тим чи іншим законом. Чи не виникне в даному випадку проблема, при якій виконавча гілка влади з будь-яких підстав не бажаючи виконати припис закону, буде вважати його таким, що загрожує безпеці суспільства?

На дане питання відповідь криється в двох аспектах: моральному та юридичному. Моральний аспект передбачає розсудливість органу виконавчої влади та можливість направлення його дій виключно на благо народу, юридичний аспект же передбачає зарегульованість процедури народного волевиявлення та обов'язкову наявність в первинну конституційному акті обов'язку органу виконавчої влади діяти в короткі строки у випадку реалізації права розпуску верховної влади, негайно направляючи усі сили на призив народу до позачергового волевиявлення. При цьому, як вказує Дж. Лок, обов'язковою умовою конституційної держави є те, що жоден представник виконавчої влади протягом плину свого життя жодного разу не був і не буде пов'язаний із повноваженнями законодавця, адже тільки так збережеться справедливий баланс стримувань і противаг в повноваженнях різних гілок влади.

Особлива увага у такій взаємодії різних гілок влади приділяється прерогативі, яка криється в повноваженнях і певних можливостях виконавчої влади. З огляду на описане зрозумілим є той факт, що не зважаючи на верховність законодавчої влади, остання так чи інакше все одно перебуває під впливом виконавчої влади. Це пов'язано із тим, що саме та гілка влади, до функцій якої відноситься пряме виконання законів є більше усвідомленою про реальні потреби суспільства. Зокрема, можна привести приклад неможливості посягання на право власності особи, навіть якого того потребують обставини забезпечення права власності інших осіб, де при пожежі є об'єктивна необхідність в заваленні стін будинку, стіни якого виконані із дерева. В цьому випадку виконавча влада має прерогативу перед законодавчою, адже у разі не повалення таких стін, пожежа може перейти на інші, сусідні будинки, чи нанести значно більшої шкоди, ніж могла би.

Таким чином, виходячи із проаналізованого, вбачається, що англійський філософ Дж. Лок у своїх працях зробив великий крок у розвитку доктрини поділу влади, відійшовши від традиційного розуміння її, як способу унормування роботи урядів та органів влади до більш глобального розуміння, а саме того, як повинні ці гілки влади співіснувати. Звичайно, ідеальною такою концепцією назвати неможливо, адже попри все, вчений був прихильником конституційної монархії й зазначав, що найбільша прерогатива завжди повинна бути в руках наймудріших та найкращих государів, які мали керувати виконавчою та федеративною гілками влади. Думки про верховність та незалежність законодавчої гілки влади, пропозиції

та цілком конкретні приписи про стримування і протидію все одно, перебуваючи в рамках монархічного устрою, зводились до того, що всі процеси та процедури обмежувались владою суверена, однак неможливо не зазначити, що той крок в науці розвитку доктрини поділу влади та системи стримувань і протидію, який зробив Джон Лок не залишився непоміченим та взявся за основу його наступником – Шарлем Луї де Монтеск'є.

Сьогодні ідеї Джона Лока про розподіл владних функцій набувають нового прочитання, особливо в контексті глобальних викликів демократії. У сучасній юридичній науці все частіше обговорюється проблема «виконавчої агравації» – явища, коли через постійні кризи (безпекові, економічні чи епідеміологічні) виконавча гілка влади поступово розширює свою дискрецію за рахунок повноважень парламенту. Це призводить до фактичного розмивання класичної моделі Лока, де саме законодавчий орган мав виступати ключовим гарантом суспільного договору та верховенства права.

Окремої уваги потребує і технологічний аспект: розвиток цифрових інструментів та штучного інтелекту створює умови для так званого «цифрового авторитаризму». Оскільки сучасна держава отримує небачені раніше механізми контролю над суспільством, традиційна система стримувань і протидію потребує адаптації. Локківська теза про те, що виконавча та федеративна гілки повинні розпоряджатися «силою суспільства» лише в межах закону, сьогодні є фактичним обґрунтуванням для встановлення жорсткого нагляду за алгоритмізацією державного управління. Таким чином, аналіз історичної еволюції цієї доктрини дозволяє зрозуміти, що без реального балансу між гілками влади будь-яка технологічна чи адміністративна ефективність неминуче веде до ризику узурпації.

Висновки. У проведеному дослідженні було окреслено основні напрямки розвитку доктрини поділу влади та її складових частин від її зародження в Античності до формування перших прототипів класичної концепції в період Нового часу. Було систематично розглянуто ключові етапи розвитку принципу, спираючись на праці видатних філософів і теоретиків права, а також пов'язав її з суміжними ідеями, такими як система стримувань і протидію, суверенітет, народовладдя та суспільний договір. Аналіз базується на хронологічному підході, з акцентом на соціально-економічні передумови змін у державному устрої.

Античні ідеї не мали широкого практичного застосування через рабовласницький устрій, але стали фундаментом для середньовічних науковців, які в процесі переходу від рабовласництва до феодалізму вказували на необхідність розподілу законодавчої та виконавчої влади, де джерелом влади є "народ" (але лише привілейований стан – бюргерство). Однак і ці концепції були недосконалими, адже містили в собі відзначив подвійність

трактування: неприпустимість перетину функцій різних гілок влади, але ототожнення адміністративної та судової влади в руках вождя.

В процесі дослідження також було проаналізовано внесок Жана Бодена, який визначав суверенітет як неподільний інститут, абсолютну владу держави, але з розглядом поділу влади крізь призму належності суверенітету (народу, монарху чи аристократії). Загалом, доктрина поділу влади та її складові частини в умовах стрімкого розвитку державотворчих процесів щоразу зазнавала змін, найбільші з яких, зокрема, пов'язують із англійським філософом Джоном Локом, який запропонував поділити владу на законодавчу, виконавчу та федеративну (союзну) з чітким розмежуванням незалежності та дискреції. При цьому акцентовано увагу на верховенстві парламенту, як єдиного органу законодавчої влади, але при цьому із наявними стримуваннями з боку виконавчої влади, яка в свою чергу разом із федеративною належала суверену, що лягало в класичне розуміння форми конституційної монархії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бурдай Ю. Ю. Окремі аспекти вчення Платона про поділ влади. *XVII Тодиківські читання* : зб. тез наук. доп. і повідомл. Міжнар. наук. конф. (14 листоп. 2024 р.). Харків, 2024. С. 26–28.
2. Бурдай Ю. Ю. Історична основа зачаткування концепції поділу влади. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 2. С. 58–61.
3. Marsilius of Padua. *The Defender of the Peace* / edited and translated by A. Brett. Cambridge : Cambridge University Press, 2006. 638 p.
4. Крусян А. Р. Сучасний український конституціоналізм : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2010. 560 с.
5. Щербанюк О. В. Народний суверенітет у теорії політико-правових вчень : історична школа : монографія. Київ : Логос, 2013. 182 с.
6. Цуркан-Сайфуліна Ю. В. Філософія права нового часу та раціоналізація владних засад права. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2016. № 3. С. 55–60.
7. Лок Дж. Два трактати про правління / пер. з англ. О. Терех, П. Тарашук. Київ : Наш формат, 2023. 312 с.
8. Wojtyszyn R. Szkoła prawa natury – od Hugona Grocjusza do Johna Locke'a. *Zeszyt Naukowy Studentów, doktorantów i pracowników naukowych Uniwersytetu Wrocławskiego*. 2007. P. 49–63.
9. Олійник Ю. Концепція системи стримувань і протидію у політико-правових вченнях Джона Лока. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2023. № 79 (1). С. 89–95.
10. Подковенко Т. Концепція лібералізму Джона Лока. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. № 2. С. 12–17.

REFERENCES:

1. Burdai Yu. Yu. (2024). Okremi aspekty vchennia Platona pro podil vlady [Certain Aspects of Plato's Doctrine on the Separation of Powers]. *XVII Todykivski chytannia – XVII Todyka Readings*. Kharkiv: Natsionalnyi yurydychnyi universytet imeni Yaroslava Mudroho.
2. Burdai Yu. Yu. (2025). Istorychna osnova zapochatkuvannia kontseptsii podilu vlady [Historical Basis for the Inception of the Separation of Powers Concept]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Legal Scientific Electronic Journal*. Zaporizhzhia: Helvetika.
3. Marsilius of Padua. (2006). *The Defender of the Peace* (A. Brett, Ed. & Trans.). Cambridge: Cambridge University Press.

4. Krusian A. R. (2010). *Suchasnyi ukrainskyi konstytutsionalizm: monohrafiia* [Modern Ukrainian Constitutionalism: Monograph]. Kyiv: Yurinkom Inter.

5. Shcherbaniuk O. V. (2013). *Narodnyi suverenitet u teorii polityko-pravovykh vchen: istorychna shkola: monohrafiia* [Popular Sovereignty in the Theory of Political and Legal Doctrines: The Historical School: Monograph]. Kyiv: Lohos.

6. Tsurkan-Saifulina Yu. V. (2016). *Filosofia prava novoho chasu ta ratsionalizatsiia vladnykh zasad prava* [Philosophy of Law of the Modern Era and Rationalization of the Power Foundations of Law]. *Jurnalul juridic național: teorie și practică – National Law Journal: Theory and Practice*. Chisinau: National Law Journal.

7. Locke J. (2023). *Dva traktaty pro pravlinnia* [Two Treatises of Government] (O. Terekh & P. Tarashchuk, Trans.). Kyiv: Nash format.

8. Wojtyszyn R. (2007). *Szkoła prawa natury – od Hugona Grocjusza do Johna Locke’a* [The school of natural law – from

Hugo Grotius to John Locke]. *Zeszyt Naukowy Studentów, doktorantów i pracowników naukowych Uniwersytetu Wrocławskiego – Scientific Journal of Students, PhD Students and Academic Staff of the University of Wrocław*. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski.

9. Oliinyk Yu. (2023). *Kontseptsiiia systemy strymuvan i protyvah u polityko-pravovykh vcheniakh Dzhona Lokka* [The Concept of the System of Checks and Balances in the Political and Legal Teachings of John Locke]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu – Scientific Herald of Uzhhorod National University*. Uzhhorod: Helvetika.

10. Podkovenko T. (2022). *Kontseptsiiia liberalizmu Dzhona Lokka* [The Concept of John Locke's Liberalism]. *Aktualni problemy pravoznavstva – Actual Problems of Law*. Ternopil: Zahidnoukrainskyi natsionalnyi universytet.

Дата першого надходження статті до видання: 10.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.05.2026